

Baginovi Traja majstri

VLADIMÍR PETRÍK, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

Slovenská kritika sa oddávna vyrovnávala aj s európskou či svetovou literatúrou. Spôčiatku ju chápala ako nebezpečenstvo pre domácu tvorbu (napr. ešte v časoch Vajanského), neskôr ako prijateľný vzor, ale veľmi výberovo. V päťdesiatych rokoch a nasledujúcich desaťročiach sme „svetovú literatúru“ pokladali za buržoázu a prestali sme sa k nej hlásiť. V známej polemike Vladimíra Mináča s Milanom Hamadom z roku 1964, však mladý kritik odmietol deliť literatúru na socialistickú a buržoázu. Ba v modernej západnej literatúre videl a objavoval – pokiaľ ide o osud človeka (hovoriť o Sartrovi, Ionescovi a ďalších, teda o existencializme a absurdnej dráme atď.) – vyššie hodnoty, ako ich nachádzal v domácej, teda socialistickej literárnej tvorbe. Mináčovo stanovisko s postupujúcimi šesťdesiatymi rokmi slablo, ale v sedemdesiatych rokoch znovu nadobudlo váhu. V osemdesiatych rokoch sa prestalo na túto tému diskutovať. Čo zostalo ako realita, to bol stále zdôrazňovaný rozdiel medzi socializmom a kapitalizmom. Západná literatúra, aj tá, ktorá nebojovala za mier, sa stala postupne súčasťou domáceho kultúrneho vedomia.

Baginova kniha *Traja majstri* (obsahuje tri eseje, o G. Flaubertovi, A. P. Čechovovi a Th. Mannovi) vyšla v roku 1982. Ako sa v nich odrazila doba? Hádám len tak, že autor musel vysvetľovať Flaubertov negatívny vzťah ku Komúne, k volebnému právu a k demokracii vôbec. Bagin hovoril o protirečivosti vo Flaubertových občianskopolitických postojoch, čím mu chcel v tejto veci pomôcť. S ruským klasikom Čechovom nemal starosti tohto typu a Thomas Mann mal protinacistickú minulosť. Všetkým trom sa mohol potom venovať bez ideového apriorizmu a obmedzovania. Čas koncipovania sa v tejto knihe prejavil ináč – ako čas aktuálneho čítania diel, ktoré vznikli dávnejšie a k prítomnosti (aj k slovenskej prítomnosti) sa obracali inými stránkami ako v čase vzniku. Pravda, hlavnú úlohu tu zohralo to, čo Bagin pomenoval „osobným čítaním“. A tam sa prejavilo to najdôležitejšie (ak hovoríme o zmenenom pohľade), autorov osobný vzťah ku všetkým trom „majstrom“. Ak si položíme otázku, prečo práve títo traja, dostaneme odpoveď už v úvodnom slove, kde Bagin hovorí, že „si v priebehu rokov vytvoril k spomenutým trom autorom celkom osobný vzťah a – a prečo nepriznať – sám im za veľa vďačí. Pomáhali utvárať jeho vlastný pohľad na skutočnosť a svet slovesného umenia“. Tých, ktorým bol Bagin vďačný, bolo iste oveľa viac a boli to – okrem ďalších svetových – aj domáci autori. Najmä im venoval dlhoročnú kritickú pozornosť a cez nich si vyslúžil kritické ostrohy. Je však rozdiel (a to treba uznať) v tom, ako naňho (a na nás, na náš vnútorný svet) pôsobili veľikáni svetovej literatúry a ako domáci autori. Vari všetci slovenskí kritici (týka sa to i autorov) sa formovali aj pod dojemom ideí spoza hraníc, ideí roztrúsených v literárnych dielach, ktoré navyše pôsobili cez vysoké umelecké hodnoty, ku ktorým sa slovenská literatúra chcela približovať. Pre kritika alebo literárneho historika-slovakistu, ako bol Albin Bagin, bola slovenská literatúra prirodzeným výskumným poľom. Ak sa zaoberal jednotlivými epochami, autormi či dielami, mal vždy v zornom poli celý literárny vývin. Musel si totiž ujasniť, čo je slovenská literatúra ako celok. Len tak mohol kvalifikovane hovoriť o tom-ktorom autorovi a o jeho tvorbe. A ak posudzoval vznikajúcu

literatúru, musel sa s ňou vyrovnávať jednak vzhľadom na minulosť, jednak s výhľadom do budúcnosti, vložiť ju do vývinového radu. Toto všetko mal uložené ako internú povinnosť, ak sa chcel presadiť a mať v kritickom orchestri platný hlas. Myslím, že ho mal. Slovenskú literatúru podrobne preštudoval, bol teoreticky pripravený ako málokto iný kritik a bol aj esteticky vnímavý. Okrem toho bol systematik, nevychádzal len z dojmov, dával im striktnú literárnovednú artikuláciu; nezostával len v rovine čitateľskej empirie, ale sa vždy pokúsil vyvodiť z konkrétnych poznatkov zovšeobecňujúce závery. V jeho kritikách prevažovalo racionálne nad emocionálnym. Chcel byť predovšetkým presný (či lepšie: pôsobiť cez presnosť). V jeho textoch bol teda skôr odstup ako vášeň. Nevchádzal do polemík, bol prítomný cez argumenty, ktoré platili. Povedal veľa nového, no bol skromný a vyzdvihoval skôr iných ako seba.

Čo z toho všetkého si zachoval v *Troch majstroch*? Predovšetkým treba povedať, že pristupoval k nim s istým predsavzatím. Hneď v úvode vylúčil, že by malo ísť o „porovnávacie štúdie“, čiže o komparatívnu prácu. Aspekt porovnávania by ho bol zaviedol celkom inde a iné by bolo aj jeho výskumné inštrumentárium. „(...) každá literatúra,“ hovorí, „i tzv. malá si musí prisvojiť na svoj spôsob veľké zjavy svetového slovesného umenia. Bez takéhoto prisvojovania (...) by sa sotva mohla sama umelecky doceliť a dotvoriť.“ Ide teda o nadosobné poslanie? Áno, ale len v konečnom dôsledku. Ono prisvojovanie závisí od osobne presvedčivej interpretácie. Albín Bagin „prečítal“ troch autorov presvedčivo nielen preto, že disponoval kritickou potenciou, ale aj preto, že mal k nim vnútorný vzťah. Boli to jeho autori. Ešte jeden činiteľ sa – podľa mňa – na úspechu podieľal, resp. zohral istú rolu: Bagin sa oslobodil od povinnosti, ktorú prinášala, či chcel či nie so sebou, hoci sa mohla strieďať s interným záujmom, každá jeho slovakistická kritická aktivita. Do koncipovania knihy *Troja majstri* sa pustil až vtedy (zámer bol však starší), keď už objektívne nemohol zasahovať do vývinu slovenskej literatúry, keď mu to jeho zdravotný stav nedovolil. Teda miesto povinnosti, hoci dobrovoľne na seba branej, individuálne určenie si cieľa v zmysle osobného interasu a osobnej výzvy, kde sa uplatnila najmä rozkoš z čítania a tá sa potom posunula k rozkoši písania. Ak sa totiž v Baginových slovakistických prácach presadilo najmä ratio a jeho texty sa prezentovali ako štylisticky a jazykovo strohé (s dôrazom na objektivitu), tu sa plná osobná zaujatosť kritika prejavila v oveľa emocionálnejšom tóne. Písal nielen hlavou, ale celou osobnosťou. Nie sú to striktné vedecké práce, ale eseje, teda „pokusy o“, plné racionálneho poznania, avšak aj znakov čitateľskej zážitkovosti. Nie je zrejme náhoda, že autor tu nepracuje s tzv. druhotnou literatúrou, ktorá je vo vedeckej práci nevyhnutná. Stačí mu slovo samého autora, vybrané z korešpondencie alebo zápisníka či poznámok na okraj diela. Táto absencia (v úvode sa za ňu ospravedlnil) v ničom neobmedzila závažnosť alebo novosť autorovho poznávania. Ba vari opak je pravdou. Bezprostrednosť, s akou pristúpil k tvorbe troch majstrov, zotrela ostych a navodila situáciu rovného s rovným. Táto pozícia viedla k väčšiemu prieniku do vnútorných priestorov tvorby, ale aj ku *kritickej* reflexii, čo sme v Baginových slovakistických prácach registrovali len v tlmenej podobe.

Čo nového priniesla Baginova kniha?

O troch autoroch Bagin hovorí: „Patria k trom národným literatúram, trom obdobiám literárneho vývinu a sú v mnohom aj žánrovo rozrôznení. Čosi ich však vždy ponad

tieto rozdiely spája. V čom spočíva táto spoločná črta, na to sa pokúša hľadať odpoveď táto kniha. “V čom spočíva, sa expressis verbis nedozvieme. Troch významných prozaikov z troch literatúr a troch období môže spájať literárna metóda alebo čosi subtilnejšie: podobné tvorivé usporiadanie. Pokiaľ ide o metódu, Flaubert, Čechov a Th. Mann patria k tzv. realistickým autorom, hoci medzi ich „realizmami“ sú nemalé rozdiely. Na ich diela sa dá dobre demonštrovať – a Bagin to robí – pohyb v realistickom vývinovom prúde, súvisiaci s meniacimi sa životnými okolnosťami a spoločenskými podmienkami, ale aj vývinom samotnej metódy. Z tohto hľadiska je kniha *Troja majstri* príspevkom aj ku skúmaniu vývinových premien realizmu. Pravda, na realizmus sa Bagin díva sub specie svojej doby. Vnútnym usporiadaním sú si však troja autori bližší. Každý z nich predstavuje typ, v ktorom sa – ako hovorí v doslove Ján Števček – prejavuje „vášnivý postoj, no postoj myšlienково zvládnutý“. Všetci troja, hoci každý na svoj spôsob, a s rozličným výsledkom, prekonalí zážitkovú bariéru, teda bezprostredne reflektujúci moment a uplatnili racionálnu koncepciu, cez ktorú pretavili skúsenosť a subjektívne životné poznanie. Všetci troja sa usilovali nielen zobrazit’ skutočnosť, ale nájsť v nej zmysel a zároveň dať zobrazovanému čistý a definitívny tvar. Znovu: každý na svoj spôsob.

A práve v týchto polohách Bagin pozorne a zároveň objavne sleduje tvorbu skúmaných autorov. Vynáša na povrch poznanie, ktoré je výsledkom hlbavého čítania, vnútorného záujmu, celkovej orientácie vo svete literatúry, literárnovednej erudície a citlivej interpretácie a analýz. Na druhej strane je tu aj schopnosť vložiť ono poznanie do zodpovedajúceho literárneho, kultúrneho a spoločenského kontextu. Bagin sa vzdal komparácie, ale prečítal tvorbu troch svetových autorov nielen vlastnými, ale aj „slovenskými“ očami; teda z úrovne slovenskej literárnej vedy. To znamená, že si všimol v ich dielach tie stránky, ktoré konvenovali s domácou literárnou reflexiou a tradíciou. No to zároveň znamená, a to je dôležité, že sa k nim správal ako k domácim autorom, teda „prečítal ich“ celkom bezprostredne. Musel si ich najprv sám prisvojiť, aby si ich mohla lepšie prisvojiť aj slovenská literatúra. V tom je význam jeho gesta.

Baginov výskum času a priestoru v prozaickom texte

STANISLAV RAKÚS, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Prešov

Baginov výskum problematiky času a priestoru sa hlbkovo a komplexne zameriava na dielo Františka Švantnera a Dobroslava Chrobáka.¹

Tento výber na temporálnej a románovej úrovni odôvodňuje Albín Bagin okrem iného aj tým, že prostredníctvom výdobytkov prírodných vied i nových filozofických kon-

¹ Ide o Baginovu štúdiu Kategória času vo Švantnerovom románe *Život bez konca* z jeho knihy *Literatúra v premenách času*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1978, o štúdiu Kategória času v Švantnerovej novele *Piargy* a o stať Chrobákov priestor a čas v Baginovej knihe *Vitalita slovesnej tvorby*. Bratislava : Tatran, 1982.